

В. ВИННИЧЕНКО І ЙОГО ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ

У липні 1995 року виповнилося 115 років з дня народження видатного українського письменника, громадського і державного діяча Володимира Кириловича Винниченка (1880 — 1951). Здійснилася мрія полум'яного патріота України. Українська держава вступила в етап державотворчого процесу. А в 1923 р. В. К. Винниченко занотовує в «Щоденнику»: «Занадто я рано народився, мені год на сто треба було б запізнитись, тоді було б місце у українській пресі для того, що я можу написати».

Та, незважаючи на труднощі і політичні перипетії, ним написано більше ста оповідань, п'єс, сценаріїв, публіцистичних статей, 14 романів, сорок одна книжка щоденникових записів.¹ А його «Відродження нації» та «Заповіт борцям за визволення» є унікальними творами почального історичного уроку. Величезна культурологічна спадщина Володимира Кириловича: листування, бібліотека, близько сотні власних картин — пейзажів, натюрмортів, портретів і акварелей.

У кінці свого життя він завершив велику філософсько-соціологічну працю «Конкордизм», в якій розробив власну теорію узгодженого, щасливого людського співжиття, де згармонійовані індивідуальні і суспільні інстинкти. Вивести людство з світової прокажельні до оздоровлення, до щастя, до сонцеїзму! Цією утопічною мрією завершив цикл земного життя наш український велет.

Складна і важка доля судилася Володимиру Винниченку: «Я з дитинства на собі самому знав гніт, приниження, визиск як соціального, так і національного характеру. Я з юних літ проводив боротьбу з цим віковичним злом нашої нації».²

Народився В. К. Винниченко 26 липня 1880 р. у селі Веселий Кут Єлисаветградського повіту на Херсонщині (тепер Кіровоградська обл.) у родині чабана. Навчався в Єлисаветградській гімназії, а після складання екстерном іспитів вступив на юридичний факультет Київського університету. Тут він прилучився до участі в русі за визволення українського народу з-під національного гніту російського царизму, вступив до Революційної української партії (РУП), яка з 1905 р. стала називатися Українською соціал-демократичною робітничою партією (УСДРП). За її дорученням юнак проводив агітаційно-пропагандистську роботу серед робітників Києва та селян Полтавської губернії. За це в 1903 р. був заарештований, виключений з університету і ув'язнений до одиночної камери Лук'янівської тюрми, звідки йому згодом вдалося втекти. Незабаром знову арешт, солдатчина в дисциплінарному батальйоні, і знову втеча.³ Опинившись в еміграції за межами Росії, багато разів перетинав кордон з вантажами революційної літератури для УСДРП. Черговий арешт загрожував довічною каторгою, то ж довелося перейти на становище політемігранта. Разом з Д. Донцовим і Л. Юркевичем з 1906 р. редагує журнал «Дзвін», займається інтенсивною літературною діяльністю.

Перед І світовою війною В. К. Винниченко нелегально повернувся в Росію. Працював під чужим прізвиськом, головним чином у Москві.⁴ Лютнева революція 1917 р. дала змогу повернутися до Києва, де зану-

рився в політичну діяльність і державотворний процес. Володимир Кирилович став першим головою уряду вперше народженої в ХХ ст. Української держави, заступником голови Центральної Ради, очолив Директорію УНР у листопаді 1918—січні 1919 років. На початку 1919 р. пориває з Директорією і відбуває за кордон. Туга за Україною і звернення Московського радянського уряду змушує В. К. Винниченка в 1920 р. повернутися додому. Разом з ним прибуває його «Відродження нації». Однак, ознайомившись із ситуацією, Володимир Кирилович відмовляється від пропонованих посад, оскільки Політбюро ЦК РКП(б)У висловилося за призначення Винниченка В. К. не наркомом освіти, який керував усією ідеологічною і культурно-освітньою роботою, а наркомом у закордонних справах, що фактично означало усунення його від активної роботи. Що ж до призначення його ще й заступником голови РНК УРСР, то це питання, всупереч пропозиції ЦК РКП(б), відкладалося на невизначений час. Через 3 місяці зволікань після прохання Винниченка дозволити повернутися за кордон його призначають заступником голови РНК і наркомом закордонних справ України. Слід підкреслити, що Політбюро ЦК РКП(б) з участю Леніна вплинуло на розгляд даного питання.⁵

Але ніщо вже не мало значення. Йому болить власна образа і Україна: її економічне і політичне становище, державні відносини між Росією і Україною, відмова включити Винниченка до складу Політбюро ЦК РКП(б)У, хоч позитивно була вирішена заява про його вступ в члени РКП(б)У. У вересні 1920 року він знову від'їждить за кордон. Коли у 20-і роки на Україні йшла реалізація національної політики, однією з форм якої стала українізація державного і суспільно-політичного життя, на необхідності чого свого часу наполягав Винниченко, він знову прагне повернутися в Україну. Однак Сталін згоди не дає.

Протягом останніх 25 років Володимир Кирилович прожив у Франції, куди перебрався в 1925 році. Тут він продовжує виявляти гострий інтерес до нашої країни, зокрема до УРСР, до процесу соціалістичного будівництва. Окремі деформації і злочини сталінського періоду були підмічені Винниченком ще у 30-і роки. 17 квітня 1926 року він занотує: «З большевицького червоного яйця на очах вилуплюється фашизм. Уже можна бачити всі характерні прикмети його». Володимира Кириловича хвилює морально-психологічна природа роздвоєння, розщеплення індивіда, суть і характер моральних компромісів, які готують основу для політичної дворушності.

Людина високої громадсько-політичної культури, Винниченко засуджує фашизм будь-якої масті. Під час II світової війни він потрапив до концентраційного табору за відмову підсобляти нацистам. Після війни його голос звучав на захист миру, за взаєморозуміння і співробітництво між народами.⁷

Постать В. К. Винниченка унікальна. Вражає багатогранність його особистості, діапазон його творчості — прозаїка, драматурга, есеїста, публіциста, мемуариста, філософа, історика, художника...

У 20—30-і роки Винниченко — найяскравіша, найпопулярніша постать в українській літературі. Володар дум і почувань. Навіть коли він перебував у еміграції, його твори широко видаються на Україні, а в шкільних хрестоматіях В. Винниченко друкується як класик. Але все це розвіялося в 1933 р. після чергового «Відкритого листа» комуністам, ЦК РКП(б) (бурхливий протест проти згортання «українізації», проти знищення національної інтелігенції, що почалося під постріли самогубців: М. Скрипника, М. Хвильового...)⁸. Відкриті листи Сталіну, Політбюро, Центральному Комітету — улюблений жанр Винниченка.

Було живцем поховано великого письменника, чії твори ще до революції видавалися в 12 томах у перекладі на російську та багато європейських мов: французьку, польську, чеську, голландську, норвезьку, румунську, німецьку, єврейську, татарську.⁹ Перебуваючи за межами України, В. К. Винниченко розвиває українську культуру: «П'єси мої виставлялись в Німеччині, Балканах, Італії, Голландії, Іспанії, Франції («Брехня», «Чорна пантера», «Бріг», «Закон», «Пісня Ізраїля»). Головні ролі гралися найкращими артистами тих країн, у найкращих театрах і мали великий лесний для українського імені відгук у пресі».¹⁰

І цього найпопулярнішого з майстрів слова понад півстоліття не видавали на Радянській Україні, його творчість не досліджували, ім'я поливали брудом звинувачень в «націоналізмі». Замовчувано відгуки про нього І. Франка, Лесі Українки, інших видатних українських письменників.¹¹

Несправедливість вражає. Усе було забуте і перекреслене, залишився тільки тьмяний і згротескований силует Винниченка — політика, не вдалого державного діяча. Та чи не вдалого? Цілком ймовірно, що високий рівень культури, інтелекту, делікатності не давав змоги діяти настирливо, а то й брутално, хоч розпочав він активну діяльність тоді, коли домінувала класова ворожнеча, революційна нетерпимість, партійно-політична пристрастність. Соціальна кривда, гноблення людини формують з Винниченка тип юнака з «Комуністичним маніфестом» в одній кишені й «Кобзарем» у другій.¹² Тому в щоденникових записках 1920 року він змушений був визнати: «Стихія сильніша ідеї... Перемогти може лише стихія».¹³ Однак, пізніше, в 1923 р. він осягнув істину, що ідея стає матеріальною силою, коли оволодіє масами. У статті «Єдиний революційно-демократичний фронт пише: «Ідея української державності й визволення має найкращого носія в самому народі, в його національній свідомості. Вона живе там, на Україні, за неї весь час, щодня, на кожному місці борються українські працюючі маси, українська трудова інтелігенція...»¹⁴

Суспільний ідеал В. К. Винниченка був нерозривно пов'язаний із соціалізмом. Саме в ньому він вбачав єдину альтернативу всім попереднім і несправедливим, на його думку, формам розвитку людства.

З перемогою соціалізму Винниченко пов'язував і розв'язання проблеми національного визволення. Свою суспільно-політичну позицію Винниченко характеризував у 1938 р. так: «Отже, та течія, до якої я належу з перших кроків моєї громадської свідомості... є течія всебічного визволення (соціального, національного, політичного, морального, культурного і т. д.), а так само визволення цілковитого й рішучого, що переважно має назву революційного».¹⁵

Концепція «всебічного визволення» займає у світогляді Винниченка центральне місце й передбачає реалізацію двох взаємопов'язаних завдань: українське відродження, досягнення у тій чи іншій формі національної державності й просування українського народу шляхом соціалістичної революції. У грудні 1917 року, в час існування УНР і в умовах, коли загострилися стосунки між Центральною Радою і більшовиками, В. К. Винниченко говорив: «Більшовики захопилися ідеєю завести соціалізм, хоч Росія ще не дозріла до цього, хоч всі соціалісти знають, що соціалізм мусить прийти наслідком розвитку капіталізму, як плід розвитку продукційних сил... Ми, українські соціал-демократи, гадаємо, що заводити у себе такий лад, то значить — тільки руйнувати край».¹⁶

В. К. Винниченко пройшов складну еволюцію державницьких поглядів: від прихильника культурно-національної автономії у складі Ро-

сійської федеративної республіки до відродження самостійної Української держави. Суть його політичної концепції полягала у синтезі двох революцій: української національної та соціалістичної соціальної. Винниченко прагнув забезпечити національні та соціальні права для свого народу — «об'єднати гасло національне з соціальним, стати в оборону не тільки національно-державних прагнень, але й економічно-соціально-го визволення». Щодо соціально-економічної свободи, то Винниченко, як істинний соціал-демократ, вважав: «Знищити визиск праці! Кожен селянин чи кожен громадянин може мати яку хоче земельну чи іншу власність, але з умовою: що він не матиме на ній наймитів... Всяка стороння робоча сила, закликає для допомоги йому, автоматично стає співвласником його власності з відповідними правами на неї й на прибутки від її експлуатації».¹⁷

Головну трагедію української революції 1917 — 1920 рр. він вбачав у тому, що «українці не зрозуміли наглядної лекції історії: вони розщепили суцільну зброю на дві половини, на соціальну й національну, вибрали останню й почали нею боротися проти соціальної. Через це вони зразу ж одірвалися від своїх працюючих мас і були дощенту розбиті».¹⁸ Подібні помилки органів влади привели до того, що український народ опинився в стані справді всебічного, тотального національного і соціального поневолення. Однак і більшовики «розщепили єдину зброю на дві половини й вибрали тільки іншу — соціальну. Це на якийсь час дало їм перемогу, але зараз же й поразку».¹⁹ У цьому наука історії! Це повинно бути пересторогою для нас: не легковажити ні соціальним, ні національним.

Ставлення В. К. Винниченка до більшовизму було двоєке. З одного боку, він добре бачив факти шовіністичної і колонізаторської політики російських більшовиків щодо України. Але з іншого боку, він визнавав історичну прогресивність Жовтневої революції як соціалістичної. У заключному розділі «Відродження нації» Винниченко виголошує, що революція «...дала Європі воістину приклад соціального чуда, яке підносить захватом революційні живі елементи й холодить передсмертною тривоною елементи паразитарні, злочинні, гнилі».²⁰ Він навіть виправдовує більшовицьку систему терору: «Та класа, яка захоплює владу, мусить боротися за неї і за свої цілі всілякими засобами...»²¹ Прикро і гірко, що таку думку висловлює людина, котра зовсім нещодавно очолювала демократичний український уряд. Винниченко відкидав парламентарний лад, який, згідно з його твердженням, буржуазія використовує як «випробуваний засіб вигідно спекулювати».²² Розум Володимира Кириловича відмовлявся сприйняти просту соціологічну істину, що «пани» й «буржуї» не тільки «розкошують», але теж виконують певні потрібні суспільні функції.²³ Отже, він відштовхував від участі у українському державному будівництві заможні й освічені верстви населення, ті елементи, що могли стати надійним фундаментом держави. Не може бути України вільної, суверенної, демократичної, справді соборної, якщо вона не була розбудована усіма його верствами, політичними силами й угрупованнями. Тим паче не може бути такої України, якщо державно-політичний, соціально-економічний устрій її буде нав'язаний народу насильно, без його волі. «...Цілковите радикальне знищення всякого національного і політичного поневолення, Самостійність України і Демократія»²⁴ — такий заповіт-вимогу залишає В. К. Винниченко.

Заслугує пильної уваги праця Винниченка «Заповіт борцям за визволення», яка понад 40 років (написана в 1949 р.) пролежала в архівах КДБ.²⁵

Якщо вперше національно-державницькі, самостійницькі погляди Володимира Кириловича Винниченка відбиті в 4 Універсалі Центральної Ради (січень 1918 р.), то в «Заповіті...» вони знайшли своє остаточне

оформлення, хоч тут він намагається виправдати радянську модель української державності. Цікаво дізнатися про те, що в 1920 р. московський радянський уряд, всупереч намаганням Польщі, обіцяв Україні державну незалежність і допомогу в відбудові її держави й господарства, а Х. Раковський (голова українського радянського уряду, посланець В. І. Леніна) «готував уже всі справи, щоб передати їх мені, новому голові українського уряду».²⁶ Прибувши до Москви, Винниченко витримує довгу і тривалу суперечку з Г. Чичеріним, членами Політбюро ВКП, Л. Троцьким. «В Харкові так само ніякі переговори, хитрування і пресинг керівників КП(б)У не зсунули мене з позиції цілковитої самостійності й незалежності Української Держави та її Уряду».²⁷ Москва, за свідченням автора «Заповіту борцям за визволення», не добившись його згоди на підлягання, «вислала мене за кордон... оголосивши мене зрадником, запроданцем буржуазії, ворогом народу».²⁸ За межами своєї країни Винниченко належить до тих емігрантів, які орієнтувалися на внутрішні сили, на народ. Критикуючи емігрантські кола, які орієнтувалися на «зовнішні сили» і заявляли, «що Української Держави на Україні немає, що вона знищена більшовизмом, Винниченко стверджує, що «Українська Держава була і є».²⁹ «її... створив народ, нація, а не купка емігрантів... Не емігрантські «вожді» та «міністри», а Грушевські, Скрипники, Єфремови, Хвильові, навіть Любченки і всі свідомі підсоветські українці тисячами віддавали свою свободу, здоров'я і життя за неї, тисячами віддають і тепер, як у рядах партійних робітників, так і в рядах найактивнішої частини українського населення, яке зветься Українською Повстанською Армією».³⁰ Винниченко закликає зрозуміти різницю між інститутом державності і формою її, адже «форма і суть не є те саме»: «форма української державності за цього відтинку нашої історії не є задовільна для нас. Так, — вона не самостійна, не незалежна, вона опанована Росією, вона поневолена, покалічена, грабована, замучена. Але суть її Держави є, вона живе, вона береже в собі сили, які не дозволяють ворогам знищити її, які невизразно тримають у собі ідею самостійності, які в слушний час вибухнуть, щоб здійснити її — вони, а не хто інший, не якісь сили зовні...»³¹. Слушно зауважує Володимир Кирилович, що міць Української Держави показує той факт, «що найбільші вороги її руські імперіалісти в усіх виглядах (чи то так званої демократії, чи так званого комунізму) не мають сили розвалити її».³² Пророче передбачає в 1949 р. Винниченко розпад СРСР. «...Советський Союз так чи інакше розвалиться... пам'ятаю, що є численні вороги української державності, які будуть напружувати всі свої сили, щоб її скасувати..., щоб роздерти Україну і шматками її торгуватись на інтернаціональному торжищі».³³

Не визнавав автор «Заповіту...» ніякого імперіалізму і тоталітаризму, чи то муссолінівського фашизму, чи гітлерівського нацизму, чи сталінського большевизму», бо головна риса всякого тоталітаризму є «заперечення суверенності народу, його здатності (а тому й права) самому вирішувати питання свого соціального, політичного, економічного і всякого іншого буття».³⁴

Прихильник теорії «всебічного визволення» В. К. Винниченко залишив нам у спадщину не лише своє ім'я, а й споконвічні прагнення людського розуму, здорового глузду, національної свідомості і честі.

Випереджаючи час, він до кінця свого життя залишився вірним ідеям побудови Української Держави на соціал-демократичних засадах.

Джерела та література:

1. Жулинський М. Голгофа українця Володимира Винниченка. // Післямова до твору Винниченка В. Заповіт борцям за визволення. — К., 1991. — С. 126—127.
2. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. — К., 1991. — С. 16.

3. Лозицький В. Не сприйнявши нових реалій // Вісник АН УРСР. — 1990. — № 3. — С. 85.
4. Шляхами віків. Довідник з історії України. — К., 1993. — С. 132.
5. Лозицький В. Йому завжди боліла Україна // Радянська Україна. — 1990. — 26 липня.
6. Жулинський М. Голгофа українця Володимира Винниченка // Післямова до твору Винниченка В. Заповіт борцям за визволення. — К., 1991. — С. 126.
7. Хміль І. Політична діяльність В. К. Винниченка // Український історичний журнал. — 1989. — № 7. — С. 91.
8. Аннинский Л. Идея и стихия // Свободная мысль. — № 2. — 1992. — С. 78.
9. Семчишин М. Тисяча років української культури. — 1993. — С. 387.
10. Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення. — К. — 1991. — С. 45.
11. В. Винниченко: повернення // Радянське літературознавство. — 1989. — № 7. — С. 69.
12. Політологічні читання. — 1994. — № 2. — С. 88.
13. Аннинский Л. Идея и стихия // Свободная мысль. — № 2. — 1992. — С. 78.
14. Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення — К. — 1991. — С. 20.
15. Див. Кичигіна Н. Політична концепція В. К. Винниченка // Політологічні читання. — 1994. — № 2. — С. 90.
16. Див. Хміль І. С. Визначальна ідея національних сил України до жовтня 1917 // Україна ХХ сторіччя. Проблеми національного відродження. — К. — 1993. — С. 70.
17. Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення. — К. — 1991. — С. 17, 112.
18. Винниченко В. К. Відродження нації. — К. — 1990. — ч. 2. С. 328.
19. Там само.
20. Там само. — С. 501.
21. Там само. — С. 178.
22. Там само. — С. 188.
23. Кичигіна Н. Політична концепція В. К. Винниченка // Політологічні читання. — 1994. — № 2. — С. 90.
24. Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення. — К. — 1991. — С. 111.
25. Там само. — С. 3.
26. Там само. — С. 36.
27. Там само. — С. 47.
28. Там само. — С. 48
29. Там само. — С. 11—12.
30. Там само. — С. 12.
31. Там само. — С. 13.
32. Там само. — С. 10.
33. Там само. — С. 11.
34. Там само. — С. 64.

